

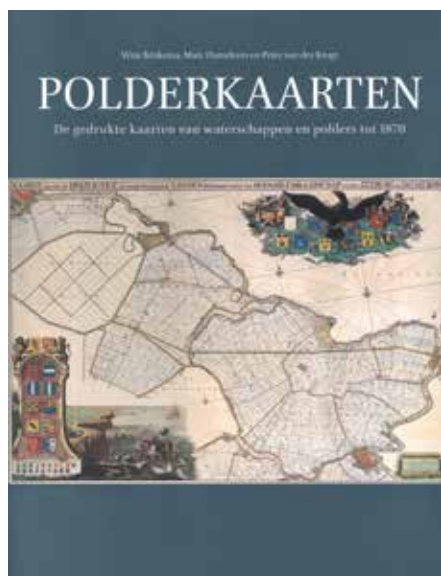
JANNEKE GROEN Wim Renkema, Marc Hamelers & Peter C.J. van der Krogt, *Polderkaarten. De gedrukte kaarten van waterschappen en polders tot 1870*. Explokart Studies in the History of Cartography 22. Leiden & Boston: Brill 2023, 900 pp., ISBN: 978-90-04-51696-0, hb.

Kaarten zijn geliefde onderzoeks- en verzamelobjecten. Dit blijkt bijvoorbeeld uit recente tentoonstellingen van het Allard Pierson Museum ('Open kaart'), het Nationaal Archief ('Op de kaart'), Wereldmuseum Leiden ('Kaarten: navigeren en manipuleren') en het Design Museum Den Bosch ('Mapping Modernity – Moderniteit in kaart'). Waarom is de belangstelling voor kaarten zo groot? Wellicht wat kort door de bocht, maar kaarten dienen in hoofdzaak twee doelen. Enerzijds zijn zij functioneel. Om de titel van de dissertatie van Paul van den Brink aan te halen: men ziet 'in een opslag van het oog' hoe een bepaalde plek tijdens een specifieke periode eruit moet hebben gezien. Hoe wegen en watergangen lagen, waar bepaalde gebouwen stonden of hoe de grenzen van ambachten of heerlijkheden verliepen. Anderzijds kunnen kaarten iets zeggen over de opdrachtgever(s). Een organisatie kon met een rijk versierde kaart status uitdrukken door deze op te hangen in een vergaderkamer of ontvangsthuis. In enkele gevallen werden dergelijke kaarten met andere besturen uitgewisseld als een soort relatiegeschenk.

Binnen de cartografie vormt 'waterschapscartografie' of 'poldercartografie' een bijzondere tak van sport. Voor waterschappen en polders waren kaarten van het beheersgebied immers 'zowel voor het vaststellen van het beleid als voor de uitvoering ervan [...] onontbeerlijk' (p. 17). Hierdoor bouwden waterschappen in de loop van de tijd uitgebreide kaartencollecties op. Veel van deze kaarten betreffen manuscripten: handgetekende kaarten waarvan (over het algemeen) maar één of enkele exemplaren bestaan. Een ander deel betreft gedrukte polderkaarten. Deze kaarten werden gedrukt door middel van kopergravures, lithografieën of etsen en waren meestal bestemd voor een grotere doelgroep. In het boek *Polderkaarten. De gedrukte kaarten van waterschappen en polders tot 1870* komen dit soort kaarten uitgebreid aan bod.

Dit boek is het lijvige vervolg van *Bibliografie van Nederlandse gedrukte polderkaarten* die in 1984 van de hand van Marc Hamelers verscheen. Hierin waren beschrijvingen opgenomen van polderkaarten uit de kaartencollecties van het Nationaal Archief, het Hoogheemraadschap van Rijnland, de universiteitsbibliotheek van Leiden en het Geografisch Instituut van de Universiteit Utrecht. Hoewel het altijd de bedoeling was geweest om dit onderzoek voort te zetten, kwam het daar niet van totdat het onderzoek opnieuw werd opgepakt door Wim Renkema. Dat gebeurde op verzoek van de Stichting Explokart. Zodoende verscheen het nieuwe boek nu als deel 22 van de Explokart Historisch-Cartografische Studies.

Om maar gelijk met de deur in huis te vallen: dit is niet een boek dat je zo maar even uit de kast haalt. Het weegt grofweg vijf kilogram en bevat negenhonderd pagina's met historisch onderzoek en gedetailleerde kaartbeschrijvingen. Het boek is opgedeeld in een inleiding en een kartobibliografie. De inleiding zelf bestaat dan weer uit drie onderdelen. In het eerste hoofdstuk bespreekt Marc Hamelers de functionaliteit en de representativiteit van waterschaps- en polderkaarten. Aan de hand van de ontwikkeling van het takenpakket van de waterschaps- en polderbesturen wordt in het kort de historische ontwikkeling van de waterschapscartografie besproken. In het tweede hoofdstuk komen de waterschappen zelf aan bod. Wim Renkema geeft een gedegen algemene historische inleiding over het ontstaan van de waterschappen en de ontwikkelingen waarmee zij te maken kregen. Hierbij wordt ook veelvuldig verwezen naar publicaties in het *Tijdschrift voor Waterstaatsgeschiedenis*. Het derde hoofdstuk betreft een toelichting op de kartobibliografie. Hierin geven Peter van der Krogt en Wim Renkema aan waarom bepaalde keuzes zijn gemaakt bij het opstellen

daarvan. Welke kaarten zijn wel of niet opgenomen? Op welke manier wordt een kaart beschreven? Hoe is de schaal van het kaartbeeld berekend? Enzovoorts. Een enkel minpuntje is dat het wellicht prettiger was geweest als het eerste en tweede hoofdstuk waren omgewisseld. Ik zou mij kunnen inbeelden dat het voor een doelgroep die (nog) niet op de hoogte is van de waterschapsgeschiedenis interessant zou zijn om te beginnen met een algemene geschiedenis om pas daarna dieper in te gaan op de waterschapscartografie.

Na deze inleidende hoofdstukken volgt de kartobibliografie zelf. In totaal worden daarin ongeveer 375 kaarten besproken van waterschappen, polders en (al dan niet gerealiseerde) droogmakerijen in het gebied van het Koninkrijk der Nederlanden, dus de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden. De bibliografie is opgesplitst in tien categorieën: Hollands Noorderkwartier, Rijnland (inclusief het land van Woerden), Delfland, Schieland, Amstelland en Utrechtse polders, de Hollandse Delta en Rivierenland, Zeeland, Zuidoostzee en Waddenzee, Groningen en tot slot de verzamelbladen. In deze indeling blijken de provincies Friesland en Noord-Brabant en de Zuidelijke Nederlanden te ontbreken. Uit de inleiding op de kartobibliografie wordt niet duidelijk waarom dat het geval is. Zijn er van deze regio's simpelweg geen gedrukte polderkaarten uit de behandelde periode, of voldoen beschikbare kaarten niet aan de gestelde criteria? Enige toelichting was wellicht op zijn plaats geweest.

Elk onderdeel wordt geïntroduceerd aan de hand van een bespreking van de geografie en de geschiedenis van de desbetreffende regio in grote lijnen. Ook wordt aangegeven welke organisaties actief waren gedurende deze periode. Alleen de categorie verzamelbladen kent een andere opzet doordat hier de inleidende tekst ontbreekt. Het betreft hier bladen waarop kaarten van meerdere, afzonderlijke polders zijn opgenomen. Een mooi voorbeeld is een kaart van de Haarlemmermeerpolder, de Zuidplaspolder en de Droogmakerij van Nootdorp, in 1864 vervaardigd door D.J. Storm Buysing als onderdeel van de *Handleiding tot de kennis der waterbouwkunde voor de kadetten der genie* (kaart 1005, p. 839).

Vervolgens worden de kaarten van de regio's besproken, beginnend bij de overzichtskaarten (als die er zijn) om vervolgens in te zoomen op specifieke polders en droogmakerijen. Om de kaarten van het hoogheemraadschap van Rijnland als voorbeeld te nemen, wordt begonnen met de allereerste overzichtskaart vervaardigd door Floris Balthasars in 1615 (kaart 201, p. 272), waarna vervolgens kaarten van – onder andere – de droogmakingsplannen voor het Haarlemmermeer (kaart 210, p. 300) en de Nieuwkoopse Droogmakerij (kaart 253, p. 374) worden besproken.

Elke kaart is voorzien van een uniek volgnummer waardoor het boek gemakkelijk doorzoekbaar is. Wie op zoek is naar specifieke kaarten van een regio, uit een specifieke periode of van een bepaalde cartograaf kan simpelweg gebruik maken van de inhoudsopgave en indexen die in het boek zijn opgenomen. Hierin zijn ook de kaartnummers weergegeven. De kaartbeschrijvingen zelf zijn uiterst gedetailleerd. Bovenal zijn afbeeldingen in hoge resolutie en in kleur opgenomen. Verschillende gegevens zijn bij elkaar verzameld, waaronder de titel, de vervaardiger, de drukker, het jaar van vervaardiging, de schaal, de oriëntatie, en dergelijke meer. Tevens bevat elke beschrijving een toelichting, een overzicht van alle bekende exemplaren van de kaart en een literatuurlijst. In sommige gevallen, waaronder de eerder genoemde kaart van Floris Balthasars, worden zelfs de verschillende versies van de kaart besproken.

Of het boek daadwerkelijk 'een compleet overzicht van alle gedrukte polder- en waterschapskaarten tot 1870' biedt, zoals op het omslag is aangegeven, betwijfel ik. Want wordt hiermee namelijk een compleet overzicht van alle vindplaatsen bedoeld of alleen een overzicht van alle polderkaarten die tot 1870 zijn gedrukt? De auteurs zelf geven in de toelichting op de kartobibliografie blijk van een vergelijkbaar sentiment: 'Bij vermelding van vindplaatsen is niet naar volledigheid gestreefd. In principe worden alleen exemplaren genoemd die de samenstellers zelf hebben gezien, die anderen voor hen hebben gezien, die digitaal beschikbaar zijn of die in recente literatuur vermeld worden' (p. 52). Grotere volledigheid lijkt mij ook een onmogelijke taak, want er zijn vast kaarten in pri-

vécollecties of in het buitenland terechtgekomen die niet altijd even toegankelijk zijn. Hoewel het boek dus geen inzicht biedt in alle exemplaren van een specifieke kaart, geeft het wel een overzicht van alle verschenen gedrukte polderkaarten tot 1870. Dat maakt dit naslagwerk zeker niet minder waardevol.

Het werk van Hamelers, Renkema en Van der Krogt biedt een prachtige inkijk in de wereld van de waterschapscartografie. Niet alleen voor een onderzoeker die zich bezighoudt met het bestuderen en beschrijven van waterschapskaarten is het een geweldig overzicht. Ook een liefhebber van kaarten zal zijn of haar ogen uitkijken.

HERMAN Corine Nijenhuis, *Een nieuwe tijd. Zeeland na de ramp*. Amsterdam: Alfabet Uitgevers 2023,
HAVEKES 288 pp., ISBN 978 90 213 4084 5, pb.

Dit boek beschrijft de uitwerking die de Watersnoodramp van 1953 heeft gehad op de ontwikkeling van de Zuidwestelijke Delta. Hoeveel er is veranderd, niet eens zozeer door de stormvloed zelf, maar door de ingrepen die daarop volgden. Welk effect hebben de genomen beslissingen gehad en wat zal hun invloed op de toekomst zijn? Het boek bestaat uit zes vertellingen en zes vaarverslagen van de recente tocht door die delta die Nijenhuis maakte op haar Zeeuwse klipper Alfons Marie uit 1901, van het Volkerak via het Haringvliet, het Grevelingenmeer, de Oosterschelde, het Veerse Meer naar uiteindelijk de Westerschelde. Over die klipper, die het grootste deel van haar werkend leven de Zuidwestelijke Delta bevoer, publiceerde Nijenhuis eerder *Een vrouw van staal* (2015). Tijdens de beschreven tocht komen vrijwel alle deltawerken en hun gevolgen uitvoerig in beeld. Op een tweetal illustratieve kaarten voor in het boek zijn het in 1953 overstroomde gebied in Zeeland, Zuid-Holland en westelijk Noord-Brabant en alle deltawerken aangegeven.

De zes vertellingen en zes vaarverslagen maken de titel van het boek alleszins waar. Zij geven een prachtig en samenhangend beeld van de enorme veranderingen in wat auteur 'Zeeland-na-de-ramp' is gaan noemen (pp. 18-19). Van de teloorgang van de vele veren – nog in 1960 werden meer dan vier miljoen mensen en meer dan één miljoen voertuigen overgezet (p. 203) – en de door de vele dammen sterk toegenomen bereikbaarheid van de Zeeuwse eilanden, de opkomst van toerisme en recreatie met alleen al op Schouwen-Duiveland zo'n honderdvijftig recreatiebedrijven, tot de slechte waterkwaliteit die in een aantal afgedamde wateren nieuwe zorgen baart.

In de zes fraaie vertellingen staan mensen centraal, zoals de bewoners van het gehucht Capelle dat na de ramp niet mocht worden herbouwd en waarover Kees Slager in 2002 het boekje *Hier was eens Capelle* publiceerde. Zoals de Beldertmannen, een trio van broers dat de haven van Dreischor ('De Beldert') van het vroegere, na de ramp afgedamde, Dijkwater bestierde. Zoals Marinus van der Marel, de scheepssloper van Viane, van wiens 'dodenvloot' onder meer de voormalige zendschepen van Radio Mi Amigo en Radio Caroline deel uitmaakten. De Oosterscheldewerken hebben hem naar eigen zeggen de kop gekost, zonder dat hij ooit een cent schadevergoeding op grond van de Deltaschadewet kreeg te zien (p. 196). Na zijn vertrek naar Zuid-Afrika kon Rijkswaterstaat zeventig tot tachtigduizend kubieke meter zwaar vervuilde bodem saneren. Zoals mosselvisser Bart Schot, een 'visionair binnen zijn vakgebied' (p. 218), wiens familie tijdens de rampnacht in Zierikzee zelf gespaard bleef, maar die heel wat mensen heeft gered. De twee kreeftensloepen van zijn bedrijf waren toen de enige motorboten in Zierikzee. Zoals de familie Verras, vijf generaties scheepsbouwers die al vanaf 1865 in Paal de scheepswerf Moed en Trouw runden en die in 1975 nog een groots eeuwfeest vierde (p.